

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЛАСИЧНЕ СТУДИЈЕ
JOURNAL OF CLASSICAL STUDIES MATICA SRPSKA

23 (2021)

Уреднички њво

Сима Аврамовић (Београд), Растко Васић (Београд), Бхарат Гупт (Делхи),
Милан С. Димитријевић (Београд), Виктор Каstellани (Денвер),
Ксенија Марицки Гађански (Београд), Марк Ниволт (Отава),
Мирко Обрадовић (Београд), Курт Рафлауб (Провиденс), Ливио Росети (Перуђа),
Данијела Стефановић (Београд), Мирјана Д. Стефановић (Нови Сад),
Снежана Ферјанчић (Београд), секретар, Бојана Шијачки Маневић (Београд)

Editorial Board

Sima Avramović (Belgrade), Victor Castellani (Denver),
Milan. S. Dimitrijević (Belgrade), Snežana Ferjančić (Belgrade) – secretary,
Bharat Gupt (Delhi), Ksenija Maricki Gadjanski (Belgrade), Mark J. Nyvlt (Ottawa),
Mirko Obradović (Belgrade), Kurt Raaflaub (Brown University),
Livio Rosetti (Perugia), Danijela Stefanović (Belgrade),
Mirjana D. Stefanović (Novi Sad), Vojana Šijački Manević (Belgrade),
Rastko Vasić (Belgrade)

Главни и одговорни уредник
Ксенија Марицки Гађански

Editor-in-Chief
Ksenija Maricki Gadjanski

СЛИКА НА КОРИЦАМА – COVER PICTURE

Сребрна шарнирска фибула на корицама потиче из околине Сомбора. Датује се у другу половину 4. века пре нове ере. Нађена је у гробу или остави заједно са три друге сребрне фибуле истог типа и четири нарукнице од сребрног лима. Данас се налази у Природњачком музеју у Бечу. Фибула припада последњој фази развоја шарнирских фибула, тзв. варијанти Чуруг, које су под грчким утицајем израђиване на територији данашње Војводине.

The silver fibula of the “Scharnier” type on the cover was found in the surrounding of Sombor. It is dated to the second half of the 4th century B.C. It was found in a grave or a hoard together with three silver fibulae of the same type and four bracelets of silver sheet. It is now in the Natural History Museum in Vienna. The fibula belongs to the last development phase of “Scharnier” fibulae – the variant Čurug – which was produced under Greek influence in the territory of present day Vojvodina (North Serbia).

Лого – Logo: Dr. Rastko Vasić

ISSN 1450-6998 | UDC 930.85(3)(082)

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА КЛАСИЧНЕ СТУДИЈЕ
JOURNAL OF CLASSICAL STUDIES
MATICA SRPSKA

23

НОВИ САД
NOVI SAD
2021

ИЗУЗЕТНА И ИНОВАТИВНА ПУБЛИКАЦИЈА
 Гордан Маричић, *Софокле и њејова Антигона:
 сџваралац и ѓраједија кроз векове*,
 Београд: NNK International, 2020.

После тачно деведесет осам година откако је Софоклову *Антијону* професор Милош Н. Ђурић превео на српски језик, пред нама је нови превод, овога пута Гордана Маричића, професора античке књижевности на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду, преводиоца лепе књижевности,¹ дипломираног драматурга и песника. Преводити грчку трагедију вероватно је један од најзахтевнијих задатака са којима се преводилац класичних дела може суочити; тим пре ако је трагедија Софоклова, и најпре ако је то *Антијона*. Владара Едипа овековечили су Фројд и психоанализа, а *Антијону* – сви који су је, бескрајно инспирисани њоме, преводили, коментарисали, тумачили или уметнички пре-рађивали: Хелдерлин, Хегел, Гете, Расин, Брехт, Ануј, Симон де Бовоар, Лакан, Мерешковски, Џудит Батлер, Анджеј Вајда, Мики Теодораки, Јован Христић, Славој Жижек. А то је тек незнатан број у који не иду ни сви они чији је медиј перо или сцена, а камоли они који стварају, на пример, кичицом. Бавити се *Антијоном* на одговоран начин значи, осим са Софоклом, ући у неку врсту дијалога како са овим људима (или бар упознавања), тако и са многобројним другима на светској интелектуалној сцени. То није превише захвалан посао јер, поготово када је о академским радовима реч, више није нужно боље.²

Отуда бих поставила питање: ко је данас властан да преводи *Антијону*? Шта је оно што квалификује некога да буде адекватан преводилац ове трагедије, а шта га издваја као врсног? Намера ми је да, путем приказа Маричићеве књиге *Софокле и њејова Антигона: сџваралац и ѓраједија кроз векове*, те филозофског разматрања његовог превода Софоклове *Антијоне*, покушам да одговорим на то питање.

Књига *Софокле и њејова Антигона: сџваралац и ѓраједија кроз векове* изашла је 2020. године, у издању издавачке куће NNK International из Београда, садржи 225 страна и састоји се из два главна дела, „предговора” од 142 стране, који је, у ствари, целина састављена од текстова („Софокле, сликар атинског процвата”, стр. 5–15, „Драме”, стр. 17–96, „Мит

¹ Почев од 2000. године, Маричић је превео укупно двадесет дела античке грчке и римске књижевности (од чега су шест трагедије) и више дела светске књижевности.

² Академски свет је људски свет и као такав подразумева социјализацију. Мотор социјализације је увек жеља за признањем, али ова *не мора* водити у „борбу на живот и смрт”. Нажалост, многи данас као да то не разумеју. На другој страни, Други су једнако конститутивни део света као и Ја, те потпуно одбијање да се прихвате услови које су ти „други” поставили заправо значи неразумевање да Ја није *causa sui*. Између ова два екстрема, истина није на „средици” него на граници, а чини се да не само мудрост него и здравље, почивају у способности да се та граница на ваљан начин одреди.

и драма”, стр. 97–101, „Рецепција Софоклових драма”, стр. 103–108, „Нововековна рецепција Софоклове *Анџијоне*”, стр. 109–123, „*Анџијона* у XXI столећу”, стр. 125–129, „*Анџијона* кроз векове”, стр. 131–140, „*Анџијона* на филму”, стр. 141–142, „*Анџијона* у другим уметностима”, стр. 143, и „Напоследку”, стр. 145–147) и превода од четрдесет девет страна („Софокле: *Анџијона* (превод и белешке)”, стр. 149–198), праћених писцима извора („Софоклова дела”, стр. 199, „Софоклова *Анџијона*”, стр. 201–202, „Извори (хронолошким редом)”, стр. 203–206), обимним списком секундарне литературе (стр. 207–214), индексом имена (стр. 215–223) и садржајем.

Већ на први поглед јасно је да је реч о специфичном издању. Предговор није традиционалан: осим исцрпних података о Софокловом животу и делу, дат је критички преглед свих Софоклових списа, а аутор нас упознаје и са свим рецепцијама *Анџијоне* од антике до савременог доба, и то не само у књижевности него и у позоришној и филмској уметности. Обједињени списак литературе садржи сто осамнаест библиографских јединица, а индекс – чак двеста осамдесет шест имена. Чак трећина одредница секундарне литературе издата је после 2000. године. Наведено је осам традиционалних издања *Анџијоне* и једно електронско, укупно деветнаест библиографских јединица су Софоклова дела. Превод је урађен на основу најновијег публикованог критичког издања из 2015. (*Sophocles' Antigone, Greek Text with Facing Vocabulary and Commentary*, приредио и издао Geoffrey Steadman), уз употребу *Lexicon Sophocleum* Фридриха Елента (Friedrich Ellendt) из 1986, док су коментари рађени на основу новије литературе (из 2010. и 1999. године). Већ ово је добра препорука која чини прихватљивом претпоставку да књига пред нама заслужује пажњу. Ипак, пре но што кажем нешто више о самом преводу – што и јесте главна тема овог рада – треба да читаоца упознам с ониме што му претходи.

У првом тексту, „Софокле, сликар атинског процвата” (стр. 5–15), осим Софоклове биографије и библиографије, преводилац нас упознаје и са техничким новинама које је антички трагедиограф унео у дати жанр, с особеностима Софокловог језика и стила, као и његових ликова. У тексту под називом „Драме”, најобимнијем тексту у овој књизи (стр. 17–96), дат је преглед свих седам сачуваних Софоклових трагедија, као и преглед сатирске драме *Пси њрајачи*.³ Тако, видимо да се у Софокловим трагедијама збива укупно шест самоубистава, да је *Анџијона* „најкрвавија од свих седам сачуваних Софоклових трагедија”, те да је „уз Ескилове *Персијанце*, једина грчка трагедија у којој су глумци и хор људи који су рођени и који су одувек живели једни поред других у истој, затвореној заједници”,⁴ да је *Ајанти* једина Софоклова драма у којој се неком лику обраћа олимписко божанство, да су *Трахињанке* једна од ретких Софоклових тра-

³ Од поменутих дела, Маричић је превео *Ајанти* и *Псе њрајаче*, а сада, наравно, и *Анџијону*. Овде не могу да се бавим ауторовим критичким прегледом поменуте сатирске драме, али бих зато навела Маричићеву књигу из 2008, *Сатирска драма данас: њеорија или њеајтар?* (Београд: NNK International), у којој су Софоклови *Пси њрајачи* преведени заједно са Еурипидовом сатирском драмом *Киклој*, а осим тога, ту је и ауторова сатирска драма *У Хефестивом дому*. У предговору књиге детаљно се разматра овај специфични жанр.

⁴ Гордан Маричић, *Софокле и њејова Антигона*, стр. 35, 33.

гедија која носи име по хору а не по главним ликовима, да је „прича о Филоктету једина за коју је познато да су је обрадила сва три трагедиографа и за њу је поуздано утврђен хронолошки редослед...”⁵ да је *Егиј на Колону* Софоклова тестаментарна трагедија, која обједињава теме из свих претходних његових трагедија, итд. Кроз прегледе Софоклових драма, Маричић истовремено разматра појмове слободе и моралне одговорности код овог писца, питање трагичке усамљености, однос према самоубиству у античкој култури, наизглед контроверзан однос антике према старости, грчке обичаје и правне норме, итд. Све време, притом, он је у односу са теоретичарима попут Кита (Humphrey D. F. Kitto), Лескија (Albin Lesky), Нокса (Bernard MacG. W. Knox) и других, а његове анализе комуницирају и са Кампјевим, Ничеовим, Коктоовим, Фројдовим, и мислима многих других значајних модерних писаца. Чини се, ипак, да му је, од свих, најдражи саговорник Јован Христић, са којим је најчешће у дијалогу. Маричић не разговара само са другим писцима и теоретичарима већ и са другим делима. Издвојила бих његово значајно поређење и контрастирање *Егија на Колону* и старозаветне Књиге о Јову,⁶ као и веома често поређење са *Антијоном* Жана Ануја (Jean Anouilh), коју је Маричић раније такође превео на српски језик.

У оквиру текста „Драме”, највећа пажња посвећена је, природно, *Антијони*. Разматрајући моралну, психолошку, политичку и обичајну позадину и контекст како Антигоновог тако и Креонтовог деловања, Маричић отвара низ занимљивих проблема и питања. Нека од њих су: питање главног јунака у *Антијони*, питање политичког деловања, питање типизације карактера итд. Тако, на пример, он примећује да се Антигонин лик уопште не уклапа у Аристотелов образац трагичких јунака, док је Креонт, напротив, његов класични репрезент.⁷ И Креонт и Едип имају типично закаснили тренутак сазнања и самоосвешћења, а делање обојице може се подвести под чувену „трагичку грешку” (ἁμαρτία). Напротив, Антигодини „поступци су освешћени и намерни: Антигона зна узроке и зна последице”, које прихвата „спремна и одлучна”.⁸ Антигона је „тајанствена, горда, склона изазову и несклона компромису”, али исто тако и „мрачна”.⁹ У разматрањима Антигодине душе, Маричић се претежно ослањао на

⁵ Маричић, *op. cit.*, p. 77.

⁶ Маричић, *op. cit.*, p. 91.

⁷ Cf. Маричић, *op. cit.*, p. 31–32.

⁸ Маричић, *op. cit.*, p. 34, 35.

⁹ Маричић, *op. cit.*, p. 32. Занимљиво је шта каже Лакан о Антигони: “...it is the fascinating image of Antigone herself. We know very well that over and beyond the dialogue, over and beyond the question of family and country, over and beyond the moralizing arguments, it is Antigone herself who fascinates us, Antigone in her unbearable splendor. She has a quality that both attracts us and startles us, in the sense of intimidates us; this terrible, self-willed victim disturbs us. ... It has to do with Antigone’s beauty and with the place it occupies as intermediary between two fields that are symbolically differentiated. It is doubtless from this place that her splendor derives, a splendor that all those who have spoken worthily of beauty have never omitted from its definition.” – Cf. Jacques Lacan, “The Essence of Tragedy. A commentary on Sophocles’s *Antigone*”, у: *The Ethics of Psychoanalysis 1959–1960. The Seminar of Jacques Lacan. Book VII*, New York – London: W. W. Norton & Company, 1992, p. 247–248.

Картера (David Carter) и на Кита. Значајно је поменути да је Антигонин лик упоређен и контрастиран са Електриним: аутор уочава структуралну аналогију у односима Електре и Хрисотемиде на једној, и Антигоне и Имене, на другој страни. „Док Антигона каже да је рођена за љубав, а не за мржњу, код Електре – љубави нема.”¹⁰ По Маричићу, за разлику од Антигоне, Софоклова Електра није вођена жељом за правдом, којом би се исправила неправда, већ намером да повреди друге и да и они, попут ње, искусе патњу.¹¹ Ипак, код обе хероине, као и код Софокловог Ајанта, он констатује трагичку усамљеност, коју идентификује за крајњи узрок јуначког делања.¹²

Креонта је аутор је разматрао тек успут,¹³ али је велику пажњу посветио историјском и правном контексту Креонтовог деловања. Маричић настоји да објективно сагледа Креонтову позицију с обзиром на античко доминантно органицистичко становиште о људској заједници (Перикле, Аристотел), те указивањем на то да је постојала правна забрана сахрањивања издајника или пљачкаша храмова на атичком тлу.¹⁴ Он истиче да се пред атинском публиком, за коју је Софокле писао, Креонт није могао оправдати на тај начин, нити би за њих проблем могао бити решен предајом Полиниковог тела атинском полису: „Но Софоклови савременици имали су, попут било које публике на свету, широк распон ставова [...] У атинском фолклору, улога Атине била је да врати тела Седморице и обезбеди им сахрану [...] Било би претерано да Софоклову *Антигону* посматрамо као алегорију за Атињане у митској причи, јер овој драми [...] недостаје панхеленска перспектива. [...] Пошто Софокле даје задатак тебанској жени да сахрани једног, а занемарује осталих шест јунака, он не алудира на улогу Атине. На премијери *Антигоне*, Атињани су тачно морали знати ко је у праву, а ко није. Не треба заборавити да је основна сврха атинске трагедије била да натера гледалиште на размишљање, али то размишљање никако није смело да на крају остане неодређено. Трагедиограф, дакле, не сме да понуди двосмислене ставове чак ни у свету у којем је дијалектика била основна полуга социјалне комуникације, као што је то било у Атини тога доба”.¹⁵

Трагајући за узроком раскола између Антигоне и Креонта, Маричић се осврнуо на тумачења Хегела, Христића, Картера, Кита, Жана Пјера Вернана (Jean-Pierre Vernan) и Пјера Видал Накеа (Pierre Vidal-Naquet), Зденка Лештића и других. Чини се да је његов лични став о том питању најближи Китовом тумачењу: Антигона брани Правду (Δίκη), алегорију самог козмичког поретка, закон природе, о који се Креонт огрешио. У

¹⁰ Маричић, *op. cit.*, p. 72.

¹¹ Маричић, *op. cit.*, p. 69.

¹² Маричић, *op. cit.*, p. 74.

¹³ Маричић ми је усмено рекао да је и Креонт трагички лик и нагласио да се ради о новом погледу на Креонта, који би основано захтевао и нову књигу.

¹⁴ Маричић, *op. cit.*, p. 40.

¹⁵ Маричић, *op. cit.*, p. 39. Моја лична примедба: ако су Атињани тачно морали знати ко је у праву, да ли то значи да су тачно знали ко је у праву и када су осудили Сократа на смрт?

том смислу, иако уочава да су тврдоглавост и острашћеност особине које деле оба лика,¹⁶ Маричић у сукобу ипак нагиње Антигони. Ако Антигона брани Δίκη и за то је спремна да умре, Креонтов хибрис састоји се у томе што је поверовао да је он Δίκη, помешао је природни и људски закон. На овом месту, аутор се опет надовезује на Кита, који примећује да се Креонт у својој обести огрешио још и о темељна делфска начела самосазнања и умерености.¹⁷ Креонту недостаје φρόνησις, разборитост – он је, наиме, безуман. Трагедија се завршава управо речима: „Први услов за срећу је разборит ум! Никада ред не ремети божји! Охولة речи (1350) обе-сних људи казниће ударци тешки, па ће се ти људи, онда, под старе дане, научити памети!”¹⁸

У тумачењу проблематике сукоба Антигона – Креонт, аутор је показао осетљивост и за могућност читања *Антигона* кроз сукоб међу половима. Он примећује да је „*Антигона*... јединствена јер ју је написао мушкарац у једном античком патријархалном друштву” и да је „Софокле [...] показао да је способан да саосећа и да разуме своје савременице, атинске жене и супруге из V века пре н. е., као и њихову комплексну повезаност са мушкарцем за кога су се удале.”¹⁹ По Маричићу, сукоб између Антигоне и Креонта, схваћен као сукоб полова, неминовно се завршава трагично.²⁰ Отуда је штета што ова тематика није даље развијена, али предговор није конципиран да пружи коначне одговоре, већ да отвори простор и подстакне на даље истраживање и развијање изнетих тема.

Текст „Мит и драма” (стр. 97–101) бави се везом мита и савремене драме, док се три наредна текста баве рецепцијом Софокла у потоњој књижевности. У тексту „Рецепција Софоклових драма” (стр. 103–108), аутор нас упознаје са грчким и римским трагедијама које су настале у III и IV в. н. е. под утицајем Софоклових трагедија. Текст „Нововековна рецепција Софоклове *Антигоне*” (стр. 109–123) посвећен је *Антигони* Жана Ануја, док се „Антигона у XXI столећу” (стр. 125–129) бави најновијом *Антигоном*, својеврсном Жижековом пројекцијом Софоклове драме у постмодерни. У тексту „Антигона кроз векове” (стр. 131–140) аутор разматра преводе, књижевне обраде и театарску продукцију *Антигоне* у Европи од XVI до XXI века. Тако, између осталог, сазнајемо да је сценографију за француску верзију *Антигоне*, у продукцији Жана Коктоа, радио Пабло Пикасо, а костиме Коко Шанел; да је на премијерном извођењу Брехтове адаптације 1948. г. у Швајцарској, Креонт приказан као Хитлер; да је Мерешковски превео *Антигону* на руски за премијерно извођење 1898. у Московском художественном театру; да у адаптацији Анђеје Вајде, изведеној на међународном фестивалу у Делфима, Антигона подржава „Солидарност”, да постоји верзија *Антигоне* инспирисана ратним збивањима на овим просторима током деведесетих година прошлог века, а аутор

¹⁶ Маричић, *op. cit.*, p. 42.

¹⁷ Маричић, *op. cit.*, p. 46.

¹⁸ Да ли и Антигони недостаје φρόνησις, одговор лебди у ваздуху.

¹⁹ Маричић, *op. cit.*, p. 32, 51, редом.

²⁰ Маричић, *op. cit.*, p. 48.

разматра и извођења *Анѿиѿоне* у домаћој продукцији. Једнако занимљив је и текст који следи, „*Анѿиѿона* на филму” (стр. 141–142), који се бави филмским адаптацијама *Анѿиѿоне* у Европи.

Када се предговор сагледа као целина, примећују се две ствари: прва је изобиље тема или проблема, друго је свеобухватни и интердисциплинарни приступ. У том смислу, читаочева добит од ауторовог образовања је велика – први пут на једном месту имамо сабране текстове који нас упознају готово са свим разматрањима и аспектима приказивања пркосног чеда Лабдакида. Уколико би се промоција ове књиге догодила у скорије време, било би природно очекивати да се она заврши извођењем неког одломка из драме. На другој страни, свеобухватност приступа и богатство тема имају за последицу да није могуће разматрању сваке теме посветити довољно простора. Међутим, то није ни била ауторова намера. У закључном тексту „Напоследку” (стр. 145–147), Маричић је јасно истакао своје циљеве: „Овај део књиге [sc. предговор] видим још и као инспирацију за даља истраживања и поређења – ако није нескромно рећи – онима који о хероини већ нешто знају и онима који ће тек сазнати. Најзад, свој рад и труд видим као подстрек другима у раду на Софоклу и његовом наслеђу, а као преводилац се надам да сам показао своју занатску и духовну зрелост.”²¹ У том смислу, целина текстова која претходи новом преводу *Анѿиѿоне* представља вредно узорану башту у коју је аутор са пуно знања, пажње и љубави засејао однеговане младице, а на теоретичарима и уметницима је да их преседа, негују и развијају.

Када је реч о самом преводу, требало би нешто рећи о његовим стручним и научним аспектима. Аутор ових редова није класични филолог, па не може коментарисати филолошку страну превода,²² али може размотрити његову форму са научне стране. Примећује се, најпре, да је превод опремљен исцрпним коментарима на дну сваке странице. Дата су објашњења грчких појмова, географије античког света, релевантних античких грчких обичаја (на пример, објашњење погребних обичаја, казне каменовања, ношења перјанице и др.), митова и митских личности, појединих алегорија, као и поређења са местима из других дела античке књижевности која се односе на исту или сличну ситуацију (из Еурипидових *Феничанки* и *Ифиѿеније на Тауриди*, Есхилових *Седморице ѿрошив Тебе* и *Аѿамемнона*, Софокловог *Ајаниѿа*, као и поређења са местима код Алкаја, Херодота, Платона, Тукидида, па чак и Катугла). Од поменутих трагедија Маричић је превео *Ајаниѿа* и *Феничанке*.

Осим тога, преводилац је указао на алтернативна преводилачка решења, као и на неке од проблема. На пример, у фусноти 394 на стр. 169, Маричић предочава синтактичку дилему и објашњење сопственог избора у случају превођења генитива $\epsilon\mu\omicron\upsilon\delta\epsilon\ \zeta\omega\nu\tau\omicron\varsigma$ у конструкцији $\epsilon\mu\omicron\upsilon\delta\epsilon\ \zeta\omega\nu\tau\omicron\varsigma\ \omicron\upsilon\kappa\ \acute{\alpha}\rho\chi\epsilon\iota\ \gamma\upsilon\nu\eta$ [Soph. Ant. 525], фуснота 392 на стр. 163 је опширни

²¹ Маричић, *op. cit.*, p. 147.

²² О квалитету превода с тог аспекта довољно сведоче одломци из рецензија одштампани на полеђини књиге, чији су аутори проф. др Војин Недељковић, проф. др Ифигенија Радуловић и књижевник и преводилац Александар Гаталица.

стручни коментар на историју и проблем превођења придева δεινός у првој реченици тзв. химне човеку (πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει – Soph. Ant. 335), док фуснота 431 на стр. 192 указује на недоследност у изворном тексту у стиховима 1175 и 1176, те нуди објашњење ауторовог превода на том месту. Готово сви коментари упућују на релевантну стручну литературу, како домаћу тако и страну, а неретко садрже и цитате. Сходно томе, ауторов пропратни инструментариј помаже да сваки читалац са лакоћом може пратити текст *Антијоне*, док ће стручно заинтересованим читаоцима указати на проблеме на које би требало обратити пажњу.

Ипак, оно што најпре и несумњиво највише привлачи пажњу у овом преводу јесте то да се ради о, бар наизглед, прозном тексту. Као што је познато, Софокле је своје трагедије писао у стиховима, те се оне тако углавном и преводе. Маричић се, међутим, определио да уради другачије, не без ваљаног разлога. Трагедију као жанр издвајају, изнад свега, озбиљност саме радње и трагички карактер лика – једно без другог не иде, а обоје проистичу из јунаковог делања [Arist. Poet. 1450 a 20–25]. Такође, циљ трагедије је да читаоца, односно гледаоца, доведе на овај или онај начин до катарзе, кроз проживљавање одређених емоција [Arist. Poet. 1449 b 24–28]. Мање је важно да ли су те емоције конкретно страх и сажаљење (ἔλκος καὶ φόβος), колико то да је заправо реч о саосећању проистеклом из препознавања људске егзистенције као трагичке.²³ Дикција и језички медиј, односно стил, треба да буду примерени озбиљности и циљевима самог жанра, при чему, такође, треба водити рачуна о томе да су трагедије писане не да би се читале него да би се гледале, што је подразумевало сценско извођење уз музику. Отуда говор треба да буде „отмен” и да поседује метар [Arist. Poet. 1449 b 29–30], па је стих био природни избор за писца трагедије, а чини се, стога, и за преводиоца. Такав је, уосталом, био Ђурићев превод *Антијоне*, као што је то случај и са већином савремених превода античких трагедија на страним језицима.

Говор и стил овде, међутим, нису циљ по себи него медиј и инструмент. Другим речима, прозни израз једнако је добар као и стих. Управо то је карактеристика Маричићевог превода. Његов израз је озбиљан а текст му је мелодичан. То је постигнуто кроз бројне инверзије, пажљиво биране епитете, оноματοпејске и поетске елементе. На пример, можемо издвојити следеће две сентенце: „Зрако сунчева, најлепше светло што икад засја у седмовратној Теби” [Soph. Ant. 100–101], „коњогривни носио је шлем” [Soph. Ant. 116]. Примера је доста и сведоче заправо о једној врло важној ствари. Мада на први поглед делује тако, овај превод *није* чиста проза. Пре је реч о прозном оквиру, у који су utkани бројни поетски елементи, а посебно мелодичност. Потоња се примећује током целог превода, али највише, можда, долази до изражаја у преводима Антигонине и Креонтове тужбалице, које је преводилац сачинио са много вештине. Тужбалице у

²³ Можда би се могло спекулисати да искуство катарзе представља искуство у којем се сједињују сва упитаност и сви целовити увиди до којих се том приликом долази, али то питање, већ због саме природе овог рада, не могу обрађивати овде.

преводу и даље задржавају прозни оквир, али кроз јауке и мелодију који са нама комуницирају на дубљим нивоима психе, одражавају дух нашег народног песништва и традицију нарицања. Штавише, Антиголина тужбалица садржи и риму („Сватавац ми певали нису, пред ложницом никакав нећу чути пој: Ахеронт биће женик мој” – Soph. Ant. 814–815). Отуда је текст овог превода специфична микстура, која спаја бројне елементе, а у конкретном случају, пружа нам најбоље и од прозе и од поезије. Тиме је преводилац испунио аристотеловски дефинисане захтеве жанра, успевајући истовремено да у потпуности очува поетско искуство. Маричић радије следи дух него слово закона, и то је велики квалитет његовог превода. Преводити, наиме, на такав начин захтева како много искуства и вештине, тако и правилно *разумевање* тога шта трагедија јесте и шта се њоме жели постићи, што је увек поуздано сведочанство стручности и ерудиције. Коначно, треба приметити и да је нумерација стихова убачена у сами текст превода. Тиме је не само омогућено сналажење у тексту свакоме ко би хтео да консултује друге преводе или изворни текст, него је и дискрепанца између прозног оквира превода и поетског оригинала технички врло добро разрешена.

Друга значајна карактеристика овог превода јесте његова природност. Без обзира на поменуте елементе, озбиљност, поетичност и достојанство језичког израза, текст се чита лепо и лако, и у духу је модерног српског језика. То је посебно значајно с обзиром на одредбу самог жанра. Уколико дело треба да прикаже трагичну судбину неког лика која проистиче из његовог или њеног делања, уколико оно треба да произведе прочишћење и уколико провоцира и упитаност код читаоца/гледаоца – а трагедија то увек чини – онда ће се то много лакше постићи природношћу израза него одржавањем архаичности по сваку цену. Када се неко дело чита, увек је важно имати у виду и ко чита, и у којем времену чита. Преводи класика који по сваку цену настоје да очувају архаичност форме, дело заправо измештају из сфере живота и намењују му судбину музејских експоната.²⁴ Осим тога, постоји много индиректних начина да се очува архаичност у преводу. Ђурић је то чинио тако што је своје преводе уобличио у оне архаичне форме које су на нашим просторима безвремене; Маричић – тако што користи савремени српски језик и његове конструкције, али га притом обогаћује традицијом. Креонтова тужбалица на крају *Антијоне* прави је пример таквог поступка: она обједињује не само

²⁴ Да и музејски експонати и те како могу бити живи и саобраћати са нама, јако лепо је показао руски редитељ Сокуров филмом *Франкофонија* [Alexander Sokurov (Александар Николаевич Сокуров), *Francofonia, le Louvre sous l'occupation*, Француска/ Немачка/ Холандија: Idéale Audience/ Zero One Film/ Musée du Louvre/ ARTE France Cinéma/ N279 Entertainment, 2015]. Али, *Франкофонија* је филм за добро образоване сладокусце. Класици су класици зато што превазилазе дух времена у којем су настали, зато што су „увек живи”. Но, исто тако, нимало не губе на својој вредности и безвремености ако комуницирају са нама на језику који нам је просторно и временски близак. Како је Слободан А. Јовановић, аутор речника, театролошких студија, превода, књижевнотеоријских студија, монографија итд. својевремено казао Маричићу: свака генерација треба да има свој превод класика. – Cf. Маричић, *op. cit.*, p. 146.

поезију и прозу него и модерност, односно савременост, и прошлост, и то у споју који је толико природан да је прелаз међу њима по себи неосетан. Или, може се и овако рећи: Ђурићев превод комуницира са нама из наше традиције, Маричићев разговара са нама сада и овде, не губећи из вида нашу традицију: „Увек ћемо се враћати Ђурићевим преводима *Илијаде* и *Одисеје*, али нове генерације тражиће и неки нови језик, њима близак, неки нови кључ за разумевање, неку врлину са којом ће се поистоветити. Отуда мој покушај да дам један разумљив, али не и испошћен превод у прози, да не убијем песника ни у Софоклу ни у себи.”²⁵

Песник Софокле и песник Гордан Маричић – колико је други у свом преводу *Антијоне* уплетен у првог? Још је Дионисије из Халикарнаса, историограф и књижевни критичар²⁶ из времена императора Августа, Софокла окарактерисао као најбољег представника тзв. средњег стила, који обједињује меку, „расцветалу” привлачност, достојанство и елеганцију високог са снагом и енергичношћу ниског стила.²⁷ Једна од главних особености његовог језика су снажни епитети, иновативне и сликовите кованице, а особито граматичке и синтактичке иновације које су довеле и до нових и другачијих формација, а биле су омогућене релативном флуидношћу атичког грчког језика у V веку пре н. е.²⁸ Маричићев превод преноси ова стилска својства: озбиљност и достојанство језичке форме дочарани, *inter alia*, бројним инверзијама, неретко су испресецани колоквијалним фразама. Снага и лепота епитета видна је и у српском изразу, а што се синтактичких иновација тиче, оне се не могу смислено преносити, али се зато могу индиректно дочарати употребом модерног српског језика. На другој страни, ко је читао Маричићеве стихове,²⁹ зна да је његов лични стил потпуно особен, иако у њему одјекују давни гласови античких песника (можда највише Катула). Да ли је свесна намера или срећна околност да су се у овом преводу *Антијоне* савремени песник и антички трагедиограф срели и стилски, аутор овог приказа не може знати. Али, оно што би се можда могло рећи је да нови превод *Антијоне* представља лепу синтезу Софокловог и Маричићевог личног стила, синтезу верну Софоклу али и независну од њега.

Коначно, ту је и драматуршки аспект превода. Пажљивим избацавањем понављања која се јављају у изворном тексту, постигнуто је да радња тече без непотребних застоја, „глатко”, чиме је истакнута њена „драматичност”. Превод не садржи редувантности својствене Софокловом језику

²⁵ *Ibid.*

²⁶ О Дионисију из Халикарнаса као о књижевном критичару, в. е. г., Richard Hunter, “Dionysius of Halicarnassus and the Idea of the Critic”, у: Richard Hunter (ур.), *Dionysius of Halicarnassus and Augustan Rome. Rhetoric, Criticism and Historiography*, Cambridge University Press, 2018, p. 37–55.

²⁷ А. Е. Haigh, *The Tragic Drama of the Greeks*, Oxford: Clarendon Press, 1896, p. 161.

²⁸ Cf. А. Е. Haigh, *op. cit.*, стр. 161–168.

²⁹ Маричић је аутор следећих збирки песама: *Ното patheticus*, Београд: Хаос, 1995; *Ресџа и Вено*, Београд: Л. О. М., 2000; *Несмир/Девојка која недосијаје*, Београд: Моно и Мањана, 2006; *Кроз чежње нейроходне*, Београд: NNK International, 2014; *Пенелoја залуд њкала*, Београд: NNK International, 2016; *Тамо иде њресџаје небо*, Изабране песме (1995–2019), Београд: СКЗ, 2019.

када се ове преливају на садржај, осим где је то ствар канона, али су све ауторове интервенције у том смислу уредно пропраћене коментарима (нпр. фуснота 390 на страни 159, или фуснота 395 на страни 171). Отуда, ма колико пута да је читалац већ прочитао *Антијфону*, овај превод успева да дочара радњу трагедије баш као да се она гледа на сцени први пут. Читалац који чита претвара се, захваљујући динамичности текста, у гледаоца који Антигонину драму види на позорници. Узбуђење, мала доза анксиозности пред тим шта ће се следеће десити (чак иако знамо шта ће то бити) присутни су све време. Овде, дакле, аутор наступа не само као преводилац, теоретичар и песник већ као драматург, зналац који дело уобличава тако да радња на сцени изазове најбољи могући ефект.

Када се неко античко дело преводи, посебно ако је трагедија у питању, то би требало заједно да раде класични филолог и драматург, а ако је ту још и песник, то је луксуз без преседана. У случају књиге *Софокле и његова Антигона: сиваралац и трагедија кроз векове* Гордана Маричића, имамо управо ту срећу, с тим да су се научник, стручњак и уметник срели у истој особи. Отуда, наша научна заједница и шира јавност имају све разлоге за радост. *Софокле и његова Антигона: сиваралац и трагедија кроз векове* доноси изузетан и иновативан превод, а у целости сведочи о ауторовом *πάθος*-у, посвећености, умећу, интелектуалном поштењу, стручности, ерудицији и, пре свега, знању.

Вициња Кнежевић
Институт за филозофију Филозофског факултета
Универзитет у Београду

ОСНОВНА УПУТСТВА САРАДНИЦИМА

1. Часопис *Зборник Маџице српске за класичне студије* објављује оригиналне радове из свих области класичних наука и рецепције антике, радове из других блиских научних и књижевних дисциплина, грађу за истраживања, критике и приказе, хронику, некрологе и друге прилоге за које редакција оцени да су погодни. Часопис излази једном годишње.

2. Радови се објављују на српском или страним језицима, по избору аутора. Потребно је да се на почетку студије донесу кратак апстракт и кључне речи, а на крају рада резиме на језику другом од језика на ком је рад написан.

3. Наслови посебних публикација (монографија, зборника, часописа, речника и сл.) који се помињу у раду штампају се курзивом на језику и писму на којем је објављена публикација која се цитира. Треба настојати да подаци буду што потпунији.

Цитати из дела на страном језику могу се наводити у оригиналу или у преводу, када је потребно навести преводиоца. Грчки и латински цитати обавезно се дају у оригиналу, уз могућност превода. Препоручљиво је да се доставе и коришћени грчки фонтови.

Редакција инсистира да сарадници наводе домаће ауторе и дела где год постоје.

4. Белешке уз текст могу се донети на свакој страници или на крају целог текста, пре резимеа.

5. Библиографија или цитирана литература могу се донети кумулативно на крају текста, после бележака (ако су на крају текста) и пре резимеа.

6. Прилози и илустрације могу се уклопити у текст према садржају, или донети на крају рада. Потребно је да се јасно обележе, по могућству римским цифрама.

7. За цитирање и навођење библиографских података користе се уобичајени стандарди.

8. За цитирање on-line података пожељно је да се користе следећа упутства

Монографска публикација доступна on-line:

ПРЕЗИМЕ, име аутора. *Наслов књиџе*. <адреса с интернета> Датум преузимања.

Пример:

VELTMAN, K. H. *Augmented Books, knowledge and culture*.

<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d/6d.02.02.2002>.

Прилог у серијској публикацији доступан on-line:

ПРЕЗИМЕ, име аутора. „Наслов текста.“ *Наслов њериодичне њубликациџе*. Датум периодичне публикациџе. Име базе података. Датум преузимања.

Пример:

TOIT, A. “Teaching Info-preneurship: students’ perspective.” *ASLIB Proceedings*. February 2000. Proquest. 21. 02. 2000.

Прилог у енциклопедији доступан on-line:

„НАЗИВ ОДРЕДНИЦЕ.“ *Наслов енциклопедџе*. <адреса с Интернета>. Датум преузимања.

Пример:

“WILDE, Oscar.” *Encyclopedia Americana*. <...> 15. 12. 2008.

9. Текст рада за *Зборник Маџице срџске за класичне сџудиџе* пише се електронски на страници А4 формата (21 x 29,5 cm), с маргинама од 2,5 cm, увлачењем првог реда новог пасуса 1,5 cm, и размаком међу редовима 1,5. Текст треба писати у фонту *Times New Roman*, словима величине 12 pt, а апстракт, кључне речи и белешке словима величине 10 pt.

10. Рукописи за све рубрике часописа *Зборник Маџице срџске за класичне сџудиџе* могу се доставити електронски на e-mail адресу главног уредника gadjans@eunet.rs а текст на хартији на адресу: Ксенија Марицки Гађански, Михаила Богићевића 6, 11000 Београд, Србија, с податком да је рукопис намењен *Зборнику Маџице срџске за класичне сџудиџе*. Адреса часописа је: Матица српска, Улица Матице српске 1, 21000 Нови Сад, Србија.

Текстови се могу доставити и секретару редакциџе Снежани Ферјанчић sferjanc@f.bg.ac.rs

Напомена: Редакциџа ће сукцесивно допуњавати ова упутства како би се ускладили стандарди с великим светским класичним часописима, посебно с обзиром на специфичну природу класичних наука.

РЕЦЕНЗЕНТИ

Victor Castellani
Livio Rossetti
Сима Аврамовић
Александра Бајић
Зоја Бојић
Растко Васић
Немања Вујчић
Срђан Дамњановић
Милан С. Димитријевић
Ксенија Марицки Гађански
Гордан Маричић
Мирко Обрадовић
Ивана Поповић
Милорад Стојић
Снежана Ферјанчић
Бојана Шијачки Маневић

САДРЖАЈ
CONTENT

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ
STUDIES AND ARTICLES

Victor Castellani (Denver), <i>Realizing Agamemnon: Agamemnon on the Tragic Stage</i>	7
Victor Castellani, <i>Agamemnon zu verwirklichen: Der Agamemnon auf der tragischen Bühne</i>	
Claudia Marsico (Buenos Aires), <i>Odysseus Is not a Liar. Ancient Semantic Analysis in Antisthenes's Investigation of Names</i>	45
Claudia Marsico, <i>Odiseo no es un mentiroso. Analisis semantico antiguo en la investigacion de los nombres de Antistenes</i>	
Мирко Обрадовић (Београд), <i>Погаџи о митју и друћим облицима корупције у Плућарховим Животописима Никије и Алкибијада</i> .	61
Mirko Obradović, <i>Notes on Bribery and Other Forms of Corruption in Plutarch's Lives of Nicias and Alcibiades</i>	
Nemanja Vujčić (Beograd), <i>A Numbers Game: The Size of the Slave Population in Classical Athens</i>	87
Немања Вујчић, <i>Једна игра бројева: Величина робовске популације у класичној Аћини</i>	
Giovanni Brandi Cordasco Salmena (Pistoia), <i>Xenia, philia e dotine nei trattati romano-cartaginesi: Un confronto con la prassi diplomatica e delle relazioni interstatuali della tradizione greca</i>	113
Giovanni Brandi Cordasco Salmena, <i>Xenia, philia and dotine in the Treaties between Rome and Carthage: A Comparison with the Diplomatic Practice and Interstate Relations in Greek Tradition</i>	
Snežana Ferjančić, Veselinka Ninković (Beograd), <i>Centurio ordinarius or medicus ordinarius on a Fragmentary Inscription from Singidunum</i>	147
Снежана Ферјанчић, Веселинка Нинковић, <i>Centurio ordinarius или medicus ordinarius на једном фрагментарном натпису из Сингидунума</i>	

ПРЕИСПИТИВАЊА RE-THINKING

- Aleksandra Bajić, Milan S. Dimitrijević (Београд), *Shield of Heracles and the Temple of Apollo Pagasaeus: An Archaeoastronomical Perspective* 159
- Александра Бајић, Милан С. Димитријевић, *Хераклов штит и храм Ајолона Пајасејској: Археоасирономска перспектива*
- Срђан Дамњановић (Нови Сад), *Античко порекло алеаторног материјализма* 177
- Srđan Damjanović, *Ancient Origins of Aleatory Materialism*

РЕЦЕПЦИЈА И НАСЛЕЂЕ HERITAGE

- Јована Раденковић, Гордан Маричић (Београд), *Трагови античких интерпретација мита о Аријадни на Меланхолији Милене Павловић Барили* 199
- Jovana Radenković, Gordan Maričić, *Traces of Ancient Interpretations of the Myth of Ariadna on Milena Pavlović Barilli's Melancholy*

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ REVIEWS

- Растко Васић (Београд), *Перспективе балканске археологије I* 225
- Немања Вујчић (Београд), *Демографија – основни фактор античке историје?: Ben Akrigg, Population and Economy in Classical Athens, Cambridge 2019* 227
- Немања Вујчић (Београд), *Краљевска власт у очима Грка класичној доба: Carol Atack, The Discourse of Kingship in Classical Greece, London / New York 2020* 230
- Немања Вујчић (Београд), *Освајач градова и његови обожаваоци: Pat Wheatley, Charlotte Dunn, Demetrius the Besieger, Oxford 2020* 234
- Александар Симић (Београд), *Развој градова у антици: Greg Woolf, The Life and Death of Ancient Cities: a Natural History, Oxford 2020* 240
- Тјана Станковић Пештерас (Нови Сад), *Roman Heritage in 3D. Museum of Vojvodina, Novi Sad, May 2021* 245
- Ивана Поповић (Београд), *Свети средњовековних утврђења, градова и манастира. Омаж Марку Поповићу / The Medieval World of Fortresses, Towns and Monasteries. Homage to Marko Popović, Београд 2021* 248

Ивана Поповић (Београд), С. Петковић, Г. Јањић, И. Бјелић, <i>Врело – Шаркамен код Неџоџина. Тетрархијска резиденција Максимиана Даје / S. Petković, G. Janjić, I. Bjelić, Vrelo – Šarkamen near Negotin. Tetrarchic Residence of Maximinus Daia</i> , Неготин 2021 .	250
Вишња Кнежевић (Београд), <i>Изузетна и иновативна публикација: Гордан Маричић, Софокле и његова Антигона: сиваралаци трагедија кроз векове</i> , Београд 2020	252
Основна упутства сарадницима	263
Рецензенти	265

Зборник Матице српске за класичне студије излази једном годишње
Редакција *Зборника Матице српске за класичне студије* закључила је
број 23 за 2021. годину 8. јуна 2021.

Штампање завршено октобра 2021.

За издавача
Проф. др Драган Станић,
председник Матице српске

Стручни сарадник Одељења
Мср Милена Кулић

Лектура и коректура
Татјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Компјутерски слој
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
учествовало је у финансирању штампања овог *Зборника*

Уредништво и администрација:
21000 Нови Сад, Улица Матице српске 1, телефон: 021/420–199

Editorial and publishing office:
21000 Novi Sad, Matice srpske 1, Serbia

e-mail: mkulic@maticasrpska.org.rs
gadjans@eunet.rs
site: maticasrpska.org.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
930.85(3)(082)

ЗБОРНИК Матице српске за класичне студије =
Journal of classical studies Matica srpska / главни и одговорни
уредник Ксенија Марицки Гађански. – 1998, 1– . – Нови
Сад : Матица српска, Одељење за књижевност и језик,
1998– . – 24 cm

Годишње.

ISSN 1450–6998

COBISS.SR-ID 135172871